

SOBIQ ITTIFOQ DAVRIDAGI YOPIQ BOZORLAR ARXITEKTURASI VA TUZILISHI

Seytekov B.E.

Qoraqalpoq Davlat Universiteti, katta o'qituvchi

ANNOTATSIYA

Tadqiqot maqsadi Sobiq ittifoq davridagi yopiq bozorlar arxitekturasi va tuzilishi o'rganish. Yopiq bozorlar strukturasi va arxitekturasini rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlariga ilmiy asoslangan loyihaviy takliflar berish.

Kalit so'zlar: bozor, struktura, me'morchilik, tarixiy, karvonsaroy, qal'a.

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – изучить архитектуру и структуру закрытых рынков на территории бывшего Советского Союза. Предоставление научно обоснованных проектных предложений по будущим направлениям развития структуры и архитектуры закрытых рынков.

Ключевая слова: рынка, структура, архитектура, история, караван сарай, крепость.

Yigirmanchi asrga qadar qurilish texnologiyasi va materiallari yo'qligi sababli yopiq bozorlar maydoni juda kichik edi. On to'qqizinchi asrdan boshlab, metallurgiya sanoatining rivojlanishi va yirik metall konstruksiyalarning paydo bo'lishi bilan bozor maydoni o'sishni boshladi. Bundan tashqari, sovutgich uskunalarning paydo bo'lishi ham bozorlarning kengayishiga yordam berdi. Yopiq bozorlar Sobiq ittifoq davrida ham ko'plab qurilgan bo'lib, bunga misol tariqasida Ashxobodagi «Guliston» bozori, Rigadagi markaziy bozor, Nukusning dehqon bozorlarini ko'rishimiz mumkin. Yopiq bozorlarning keng ko'lamda qurilishining asosiy sabablari ishlab chiqarishning o'sishi, tovarlar sonati va turlarining ko'payishi, qurilish texnologiyasining rivojlanishi va mahalliy iqlim sharoitlari hamda bozorlarni tartibga solish bo'lib hisoblanadi.

Sobiq ittifoq davridagi qurilgan va qayta ta'mirlangan bozorlardan 5 ta misoli 1-jadval

№ №	Bozor nomi	Qurilgan vaqti	Bozorning umumiy maydoni M ²	Kim tomonidan loyihalangan
1 1	Ashxobod Guliston bozori	1970-1980 yillar		Vladimir Visotin
1 2	Danilovskiy bozori	1968 yili XII asrdan berli savdo maydonchasi	3500	Feliks Navikov va Gilver Akolovlar
2 3	Rigadagi Markaziy bozor	Tarixi V asrdan oshadi eng birichi rekonstruksiya 1910 yil	5900	Pol Dreymanis
3 4	Dorogomilo -vskiy bozori	XVI asrdan savdo boshlangan 1938-yilidan birinchi eslatma bor		
4 5	Cheremoshki-nskiy bozori	Ochilish morsimi 1962-yil. Oxirgi rekonstruksiya 2018-yil	5907	Oxirgi rekonstruksiya Aleksandr Beylin

Ashxobod Guliston bozori: Ashxobod tarixini 1881 yildan boshlab, shu nomdagi turkman shahri chetidagi tepada rus qal'asi qurilgan paytdan boshlab o'rganish odat tusiga kiradi. Aynan u deyarli 140 yil oldin zamonaviy shaharni rivojlantirish uchun boshlang'ich nuqtaga aylangan. Qal'a atrofida turar joylar paydo bo'la boshladi va tez orada Guliston bozori o'z o'zidan paydo bo'ldi yangi Ashxobodning eng gavjum joyi, u erda qo'shni davlatlardan, asosan Forsdan kelgan savdogarlar o'z mollarini olib kelardilar.

O'sha yillarda bozor birinchi marotaba "ruscha" deb nomlana boshladi. va, u shahar tarixida abadiy qoldi, garchi uni oqirgi qirq yilda uning nomi rasman "Guliston" savdo markazi deb nomlangan bo'lsa ham. O'tgan asrning etmishinchi yillari oxirida tarixiy joyda Ashxobod me'mori Vladimir Visotinning loyihasi bo'yicha yopiq bozorning keng ko'lamlı binosi qad rostladi, u darhol yuqori professional baho va shon-shuhratda chet davlatlardan ham o'tdi. Turkmaniston ushbu noyob savdo ob'ektining dizayni va qurilishi uchun mualliflar jamoasi SSSR Vazirlar Kengashi mukofotiga sazovor bo'lishdi, bu o'sha paytdagi me'morchilik sohasidagi eng yuqori mukofotlardan biri edi.

Guliston bozori Vladimir Visotin tomonidan loyihalangan va 1970-1980 yillarda Ashxobodni rekonstruksiya qilish dasturiga kiritilgan binolar qatoriga kiradi. Bino sovet

modernizmi uslubida qurilgan va binoning burchaklaridan biriga turkman haykaltaroshi Qilich Yarmamedov tomonidan joylashtirilgan noma'lum haykal bilan bezatilgan. Ashxobodda yangi do'konlar va savdo markazlari paydo bo'lishiga qaramay, bozorlar mahalliy aholi va sayyohlar orasida mashhur bo'lib qolmoqda va ularga chet elliklar muntazam tashrif buyurishadi.

Savdo markazi-bu har biri 24x24 m o'lchamdagi qo'ziqorin shaklidagi o'nta temir-beton elementlar ko'rinishidagi baland soyabonli, ishlab chiqarilgan stilobat ustidagi ikki qavatli monumental bino hisoblanib, uning ostida joylashgan katta chakana savdo maydoni uchun 45x90 m ga keng ko'lamli tayanchlar bilan keng qamrovli qoplama moslashuvchan bo'shlik uchun sharoit yaratdi. Bozori konstruksiyasi yuqori sifatli monolit beton bo'lib, unga plastmassa shakllar, yig'ma temir-beton qobiqlar, ustunlar va qoplama elementlarini monolitlash uchun qolip bo'lib xizmat qilgan[19]. Issiq soyali marmar faqat hisoblagichlarni yopish va basseynlarni qoplash uchun ishlatiladi. Bu devorlar va beton konstruksiyalarning kulrang fonida SOFT kontrastini yaratadi. Binoning tarkibi, unga yondashuvlar va qo'ziqoriga o'xshash qoplamali ingichka sakkiz qirrali tayanchlar bilan birga maydon yonidan ochilgan. Kechasi ishchi va dekorativ yoritish tizimi me'moriy tafsilotlar grafikasini, ustunlar va qoplamalarning relief bezaklarini va savdo maydonchasi tubidagi dekorativ haykallarni ochib beradi, ular an'anaviy turkman naqshlarining motivlarini aks ettiradi.

Danilovskiy rinok: Danilovskiy yopiq bozori, bu Moskvaning Danilovskiy tumanidagi oziq-ovqat bozori hisoblanadi. Bu bozor Samirinskaya 2 chi mytnaya va Serpuxovskiy Val ko'chalari o'rtasida joylashgan bozor bo'lib, u Moskvadagi eng qadimiy savdo joylaridan biri hisoblanadi. Uning umumiy maydoni 3500 m² bo'lib u erga ko'plab Moskvaliklar xarid uchun kelishadi. Bu yopiq bozor 1963-yildan qurilishi boshlangan. Bu bozor XIII asrdan beri mavjud bo'lgan savdo maydonchasi hisoblanadi. Maydonda paydo etilgan zamonaviy bozor 1968-yilda qurib bitkazilgan va 2010-yillardagi rekonstruksiyadan so'ng, bozor savdo markazlari, do'kon, kafe, restaran va madaniy tadbirlar o'tkaziladigan joylari mavjud bo'lgan savdo ko'ngilochar majmuaga aylantirildi.

Bozor o'z nomini yaqinidagi Danilov manastiridan olgan, unga 1282-yilda Aleksandr Navskinning kenja o'g'li Knyaz Daniel tomonidan asos solingan. O'rta asrlarda Rossiyada manastrlar yonida savdo-sotiq olib borilgan. Tarixchilarning fikricha Danilovskiy bozori joylashgan savdo maydoni XII-XIV asrlardan beri mavjud bo'lgan.

1963-yil 18-may kuni Moskva shahar kengashining 1130-sonli buyrug‘i bilan o‘z-o‘zidan savdo sotiqliq qilinadigan joyda Danilovskiy kolxoz yopiq bozori rasman tashkil etiladi. 1970-yillarda zamonaviy bozorning Moskvadagi qishloq xo‘jaligi bozorlarini qurishning umumiy tendensiyasi doirasida boshlandi. Loyiha mualliflari me‘morlar Feliks Navikov va Gilver Akolovlar hisoblanishadi. Yangi bozor tomining tuzilishi o‘sha yillarda Lujnikidagi “Dostlik” universal sport zalining katlanmish gumbaziga o‘xshash yaratilgan. Shiftlar uchun temirbeton gumbazli qobiqlar ishlatilgan. Birining markaziy qismida yorug‘lik va shamollatish uchun oyna o‘rnatilgan, uning diametri 15 metrni tashkil qiladi. SSSR parchalanib ketgandan keyin bozor shaharga tegishli bo‘lib qolaveradi va bozorning texnik holati jinoyatchilik, savdoni tashkil etish va rahbariyat o‘zgarishi bilan bog‘liq muammolarga duch keldi. 1990-yillarning o‘rtalarida Moskva Meri yani Lijkov uni qazoqlarga topshirmoqchi bo‘ladi. 2000-yillarda bozor auksionga qo‘yiladi va keyinchalik uning o‘rniga savdo markazi qurilishi haqida gap tarqaladi. Vaqt otishi bilan shahar hokimiyati qishloq xo‘jaligi bozorlari hududida har qanday savdo obektlarini g‘oyasidan voz kechdi.

2016-yildan bozor jamoasi 2017-yil bahoriga qadar qurib bitkazilgan binoning me‘moriy qiyofasini saqlab qolgan holda Danilovskiy bozorini keng ko‘lamli rekonstruksiya qilishni boshladi. 1986-yilda qurilgan afsonaviy bino birinchi marta tamirlandi. Obodonlashtirish qo‘shni hududga ham o‘z tasirini ko‘rsatdi, bozor atrofida qulay navigatsiya tashkil etildi, bolalar xonasi, mehmonxona, degvastatsiya maydoni, kiyimlarni qayta ishlash punktlari ish boshlashdi.

Bundan tashqari, Danilovskiy bozori fermer xojaliklari va kichik xususiy sanoat uchun moslashuvchan sharoit yaratib, bozor doirasini kengaytirdi. 70 ta qo‘shimcha savdo nuqtalari, shuningdek bir-nechta yangi mahsulot toifalari paydo bo‘ldi va tanlov yanada rang-barang va demokratik bo‘lib qoldi. Bugungi kunda bozor mahalliy va o‘ziga hoslikni saqlash nuqtalari va ayni paytda kelajakda shahar rivojlanishining asosi bo‘lib hisoblanadi.

Shunday qilib, bu bozor 90-yillarning yoqimsiz belgilaridan ozini ozod qilib, chiroyli xarid qilish arkadalari va qulay kafelari bo‘lgan Evropaning “Merkados” larini namuna qilib oldi. Bugungi kunda Danilovskiy bozorida 40 ta bozor (bistrlari) mavjud bo‘lib, ularda shaharliklar mazali, qiziqarli va arzon taomlarga ega bo‘lishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI: (REFERENCES)

1. A.S.Uralov Grajdanskiye zodchetvo srednevekovoy Sentralnoy Azii T-2021
2. A.S.Uralov., I.M. Saidov O‘rta Osiyo me‘moriy yodgorliklari - vatanimiz tarixini o‘rganishning moddiy manbalari.
3. O. Jalilov XIX-XX asr boshlaridagi qoraqalpoq tarixidan. T-1986
4. Ayimbetov I. magistirlik dissertatsiyasi. Samarqand 2022.

Internet manbalari

1. [https://ru.wikipedia.org/Ashxobot bozori](https://ru.wikipedia.org/Ashxobot_bozori)
2. <https://shosh.uz/Toshkent> bozorlari
3. O‘zbekiston milliy insklopedioyasi.